

Bacheloroppgave

VPL05 Vernepleie

**Seksuelle overgrep mot førskolebarn- barnehagens
rolle.**

**Sexual abuse against preschool children. Kindergartens
role.**

Utnes, Anne Karin

Totalt antall sider inkludert forside: 43

Molde, 24.05.2016

Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

<i>Du/dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:</i>		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	☐
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none">• ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands.• ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt.• ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt.• har alle referansene oppgitt i litteraturlisten.• ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.	☐
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å <u>betrakte som fusk</u> og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. Universitets- og høgskoleloven §§4-7 og 4-8 og Forskrift om eksamen §§14 og 15.	☐
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiatkontrollert i Ephorus, se Retningslinjer for elektronisk innlevering og publisering av studiepoenggivende studentoppgaver	☐
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens retningslinjer for behandling av saker om fusk	☐
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av kilder og referanser på biblioteket sine nettsider	☐

Publiseringsavtale

Studiepoeng: 15

Veileder: Lisbeth Sørensen

Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven, §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjennelse.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

☒ ja ☐ nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

☐ ja ☒ nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

☒ ja ☐ nei

Er oppgaven unntatt offentlighet?

☐ ja ☒ nei

(inneholder taushetsbelagt informasjon. Jfr. Offl. §13/Fvl. §13)

Dato: 16.05 2016

Antall ord: 11040

Forord

BESKYTTE HVEM?

Ser du det lille barnet?

Vil du se?

Orker du å se?

Kanskje er det ikke slik du tror

Kanskje er det bare fantasi

Kanskje går det over snart

Kanskje er det best å overse

Kanskje er det best å vente

Best for hvem?

Unni Wenche Lindberg, 2001

Når media bringer frem saker om seksuelle overgrep mot barn vekker dette sterke følelser i befolkningen. Sinne, frustrasjon og ikke minst fortvilelse over at overgrepene ikke ble oppdaget tidligere. Siden barn tilbringer store deler av sin oppvekst i barnehagen vil ansatte i barnehagen ha god kjennskap til det enkelte barnet og dens familie. Deres teoretiske og praktiske kunnskaper om temaet kan derfor være avgjørende for både å fatte en mistanke og forebygge alvorlige konsekvenser hos barnet som utnyttet seksuelt.

Kunnskapen jeg har tilegnet meg gjennom å skrive denne oppgaven vil gagne meg i mitt kommende yrke som barnevernsskurator, hvor kunnskap om seksuelle overgrep vil være en vesentlig del av arbeidet mitt. Samtidig vil samarbeid med førskolelærere bli en stor del av arbeidshverdagen min, og gjennom å skrive denne oppgaven har jeg fått et lite innblikk i hvilke utfordringer førskolelærere blir stilt ovenfor, med tanke på å tilegne seg nødvendig kunnskap.

Jeg vil rette en stor takk til min engasjerte veileder Lisbeth Sørensen for inspirerende og kunnskapsrik veiledning til alle døgnetts tider. Min familie må takkes for all tilretteleggelse, slik at jeg har fått anledning til å skrive denne oppgaven, og ikke minst til min trofaste logrende venn Minnie som tålmodig har tilbragt utallige timer liggende ved mine føtter under skriveprosessen.

Anne Karin Utnes, Molde 23.5.2016.

Sammendrag

Tema:

Seksuelle overgrep mot førskolebarn- barnehagens rolle.

Problemstilling:

Hvilke kunnskaper og kompetanse trenger førskolelærere for å kunne fatte mistanke om seksuelle overgrep mot førskolebarn, samt bidra i et tverrprofesjonelt samarbeid?

Hvordan kan førskolelærere ivareta førskolebarn som har vært utsatt for seksuelle overgrep?

Metode:

Oppgaven er en litteraturstudie hvor jeg ønsker å tilegne meg kjennskap til hvilke kunnskaper og kompetanse førskolelærere bør besitte for å være viktige omsorgspersoner for overgrepsutsatte barn.

Hovedmomenter i konklusjonen:

-Førskolelærere opplever å få for liten kunnskap om seksuelle overgrep mot barn gjennom grunn- utdanningen sin.

-Førskolelærere kan i samarbeid med andre instanser bidra med sine observasjoner av barnet i forbindelse med mistanke om seksuelle overgrep mot barn.

-I etterkant av et seksuelt overgrep kan førskolelæreren bidra til å minske risikoen for å utvikle alvorlige traumatisk lidelser ved hjelp av å benytte prinsippene knyttet til traumebasert omsorg.

1.0	INNLEDNING:	7
1.1	Presentasjon og bakgrunn for valgt tema.	7
1.2	Vernepleierens kompetanseområde og relevans i forhold til temaet.	9
1.3	Oppgavens disposisjon.	10
2.0	Problemstilling:	11
2.1	Begrunnelse for avgrensninger.	11
2.2	Begrepsavklaring.	12
2.2.1	Seksuelle overgrep mot barn.	12
2.2.2	Førskolelærere.	13
2.2.3	Mistanke.	13
2.2.4	Tverrprofesjonelt samarbeid.	13
3.0	Forforståelse:	14
3.1	Personlig forforståelse.	14
4.0	Metode:	15
4.1	Litteratursøk.	15
4.2	Kildekritikk, validitet og reliabilitet.	17
5.0	Teoridel:	18
5.1	Barnehagens samfunnsmandat.	18
5.2	Førskolelærere som profesjon og krav til kunnskap.	18
5.3	Ved mistanke om seksuelle overgrep.	19
5.3.1	Fysiske tegn på misbruk.	19
5.3.2	Verbale tegn på misbruk.	20
5.3.3	Atferdsmessige tegn.	20
5.3.4	Psykiske tegn på misbruk.	20
5.3.5	Mistanke av seksuelle overgrep gjennom barns lek.	22
5.3.6	Mistanke om seksuelle overgrep ved avvik i barns seksualitet.	22
5.3.7	Mistanke om seksuelle overgrep gjennom systematisk observasjon.	23
5.4	Førskolelæreres ansvar ved mistanke om seksuelle overgrep.	23
5.4.1	Taushetsplikt og opplysningsplikt.	23
5.5	Tverretatlig samarbeid.	26
5.5.1	Barnehagens samarbeid med tverretatlige konsultasjonsteam.	26
5.5.2	Barnehagens samarbeid med barnevernet og politiet.	27
5.6	Dommeravhør av barn.	27
5.7	Traumer.	28
5.7.1	Traumebevist omsorg.	30
6.0	Drøfting:	32
6.1	Førskolelæreres teoretiske kunnskap om seksuelle overgrep.	32
6.1.1	Mistanke om seksuell overgrep gjennom lek, seksuell avvikende atferd og systematisk observasjon.	33
6.2	Tverretatlig samarbeid for å bekrefte/avkrefte et seksuelt overgrep samt oppfølging i etterkant.	35
6.3	Barnehagens rolle i etterkant av seksuelle overgrep.	36
7.0	Avslutning:	38
7.1	Konklusjon.	38
7.2	Refleksjon.	39
8.0	Litteraturliste:	41

1.0 INNLEDNING:

1.1 *Presentasjon og bakgrunn for valgt tema.*

Ved å benytte tilgjengelig faglitteratur, artikler og forskning har jeg valgt å skrive om hvordan førskolelærere kan være viktige personer for barn som er utsatt for seksuelle overgrep.

Historisk har vold, incest, seksuell utnyttelse og kjønnslemlestelse av barn vært utbredt i ulike kulturer og samfunn. Seksuell kontakt eller ekteskap mellom fedre og døtre/mødre og sønner var i noen samfunn svært vanlig. Samleie med barn, særlig jomfruer ble ansett som et botemiddel for en rekke lidelser deriblant impotens og depresjon (deMause 1998). I Norge var de første lovene rettet mot å begrense menns seksuelle omgang med jenter. Først i 1902 kom loven som beskyttet begge kjønn, og den seksuelle lavalder ble hevet til 16 år. Rundt 1970 ble fenomenet, seksuelle overgrep mot barn, satt inn i en medisinsk kontekst. Seksuelle overgrep ble nå sett på som like skadelig som andre former for mishandling. Mot slutten av 1980 begynte fagfolk å skolere seg innenfor fagfeltet. Hvordan snakke med barn om «vanskelige ting» var et viktig tema, og det kom «oppskrifter» på hvordan barna skulle utredes og behandles. Med kunnskap om temaet kom også en periode med tilløp til overreaksjoner. Det ble skapt et inntrykk av at barn aldri lyver om overgrep og utbredelsestallene var skyhøye. Det ble etter hvert flere rettsskandaler hvor menn og kvinner ble arrestert for overgrep på barnegrupper. I Norge hadde vi Bjugnsaken hvor det var et stort antall involverte fra en liten bygd, der alle tiltaler tilslutt bortfalt (Søftestad og Andersen 2014).

Gjennom litteratursøk i forbindelse med skrivingen av denne oppgaven, kom det frem flere relevante presseoppslag angående temaet. Jeg velger å trekke frem følgende to eksempler.

Alvdal 2011:

-Fem voksne i tre nabohus siktes, og senere dømmes, for å ha innledet et pedofilt fellesskap hvor egne barn er blant ofrene (Verdens Gang 2011).

Bergen 2016:

-I syv år skal en mann i 40 årene ha forgrepet seg grovt mot jenter under 10 år (Bergens Tidene 2016).

Jeg har i store deler av mitt yrkesaktive liv jobbet i barnehage. Gjennom alle disse årene har temaet seksuelle overgrep sjelden vært faglig omtalt på arbeidsplassen, noe jeg finner bekymringsverdig. Statistikk fra Statistisk Sentralbyrå (2016) viser at omlag 80 % av alle 1 og 2 åringer går i barnehage, mens tallet stiger til omlag 96 % i alderen 3-5 år, noe som viser at barnehagen er en sentral oppvekst arena for barn.

En studie fra Norge utført av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (2015) viser at 10,2 % av kvinner og 3,5 % av menn har opplevd seksuell kontakt med en fem år eldre person før fylte 13 år. 7 % av disse ble utsatt for overgrep før fylte 6 år. Av de som ble utsatt for overgrep før fylte 13 år, fortalte en av fire aldri om overgrepene til noen. Voldtekt og seksuell omgang ble i all hovedsak begått av personer barna kjente, og slektninger ble relativt ofte oppgitt som overgriperen. De fleste oppga menn som utøveren.

Barnehager skal være en pedagogisk virksomhet som legger vekt på læring, lek og omsorg. Foreldre, helsestasjoner, pedagogisk-psykologisk tjeneste, grunnskole og barnevernstjenesten skal være vesentlige samarbeidspartnere (Kunnskapsdepartementet 2011). Siden barn kan ha vanskelig for å utrykke hva de blir utsatt for, er denne gruppen særlig sårbar for seksuelle overgrep. Ved at de ansatte i barnehagen opptrer på en trygg og tillitsfull måte, og ved at de oppfatter signalene, kan barna gis mulighet til å utrykke sine traumatiske opplevelser. Når barn ikke har det bra skal førskolelærere være talerør for barna, både til foreldre og andre instanser (Kvam 2001).

Tegnene volds- eller overgrepsutsatte barn kan vise, ligner spesielt ofte på vanskene barn med oppmerksomhets- og hyperaktivitetsforstyrrelse (ADHD) og andre atferdsforstyrrelser har. Førskolelærere vet også at mistanker om seksuelle overgrep mot barn kan føre til sosiale konsekvenser som skam, forakt og problemer i familien. Mistankene kan få konsekvenser for både barnet og dets familie, og for institusjonen som håndterer mistanken. I tillegg kan media fremstille førskolelærere sin håndtering av mistanken som stigmatiserende, noe som kan føre til økende usikkerhet blant de ansatte. Hva om mistanken er feil? Fagfolk som har erfart at deres mistanker var feil, kan ved en senere anledning velge å tie, noe som kan gjøre at de ansatte i barnehagen har vansker med å tro at det kan forekomme seksuelle overgrep i deres barnehage (Søftestad 2005).

Kompleksiteten innen temaet har ført til et enda større ønske om å fordype meg i problematikken. Jeg ser at kunnskapen jeg tilegner meg gjennom arbeidet med bachelor oppgaven, vil gi meg verdifull kjennskap om de viktigste momentene hva angår seksuelle overgrep mot førskolebarn.

1.2 Vernepleierens kompetanseområde og relevans i forhold til temaet.

Rammeplanen for vernepleierutdanningen fastslår at studentene skal tilegne seg:

Kunnskap om sosialt nettverksarbeid og kompetanse i å bruke arbeidsmetoder som kan bidra til å opprettholde eller bedre levekår og livskvalitet for utsatte grupper i samfunnet. Kunnskap om normalutvikling og utviklingsforstyrrelser er en vesentlig del av kompetanseområdet (Rammeplan 2005).

Barn er en særlig sårbar gruppe for enten å bli utsatt for eller være vitne til at noen av ens nærmeste blir utsatt for seksuelle overgrep. Som følge av manglede språklig formidlingsevne, eller av frykt for konsekvensene, er små barn mer sårbare, siden de har begrensede muligheter for å fortelle at de har vært utsatt. Barn vil også være mer sårbare som følge av potensielle skader med tanke på fungering og utvikling (Helsekompetanse.no 2015).

Siden barn utsatte for seksuelle overgrep betegnes som en sårbar gruppe, og etter et overgrep kan avvike fra normalutvikling kan vernepleieren med sin helsefaglig, pedagogisk og sosialfaglig kompetanse være faglig kvalifisert til å bistå barn som er utsatt for seksuelle overgrep. I tillegg til den faglige kompetansen, vil personlig egnethet være en vesentlig forutsetning. Gjennom kompetansehevende kurs og praktisk erfaring kan vernepleieren tilegne seg nødvendig spisskompetanse innenfor temaet. Dette vil være viktig kunnskap uansett om vernepleieren jobber i en barnehage, eller benytter tilegnet kunnskap gjennom tverretattlig samarbeid med barnehagen. Dette støttes av Rammeplanen (2005) som viser til at studenten skal «kunne ivareta brukernes interesser i tverrfaglig samarbeid med andre yrkesgrupper».

Etter mange års arbeid i barnehage, tror ikke jeg min uvitenhet om seksuelle overgrep mot barn er enestående, noe som undersøkelser blant førskolelærer utført av Øverlien & Sogn

(2007) også viser. Her mente 87 % av førskolelærerne at de ikke hadde fått tilstrekkelig kunnskap og kompetanse, med tanke på fremtidig yrkesarbeid.

Ved å skrive denne oppgaven, gir jeg meg selv muligheten til å øke min egen kompetanse gjennom å fordype meg i temaet. Jeg har tro på at deling av kunnskap og debatt, er et steg i riktig retning for å øke kunnskapsnivået til oss alle, slik at vi lettere kan bistå overgrepsutsatte barn og deres pårørende.

1.3 Oppgavens disposisjon.

Oppgaven starter med et dikt av Unni Wenche Lindberg. Slik jeg tolker diktet, handler det om de dilemmaer som kan oppstå, for alle oss som har et ansvar for å si ifra i forbindelse med mistanke om seksuelle overgrep. Er vi klare til å stå i de belastninger det vil være hvis vi våger å se at overgrep kan finne sted. Hvem er det vi skal beskytte? Er det overgriperen, de nære omsorgspersoner, samfunnet, eller skal vi tørre å se og ta inn over oss at disse ubegripelige hendelsene kan finne sted og beskytte barnet?

Videre presenterer jeg problemstillingen min med begrunnelser for avgrensinger og begrepsavklaringer. I kapittel 3 viser jeg min forforståelse og hvordan den kan påvirke oppgaven. Metodekapittelet (kap.4) omhandler valg av metode, litteratursøk, valg av litteratur og kildekritikk. Kapittel 5 og 6 er de to største kapitlene hvor jeg presenterer litterære funn og forskningsfunn, og drøfter funnene opp mot min problemstilling. Avslutningsvis er et kapittel med en konklusjon- og refleksjonsdel.

2.0 Problemstilling:

Barnehagen skal være en arena med fokus på oppvekst, forebyggende og helsefremmende arbeid, hvor førskolelærere innehar kunnskap, kompetanse og erfaring om det enkelte barn og dets oppvekstmiljø. Ved i tillegg å inneha kompetanse om normalutvikling og normal atferd, kan deres totale kunnskap være med på å fatte mistanke om seksuelle overgrep, og dernest hindre at overgrepsutsatte barn får alvorlige følger av overgrepet. Sett i lys av dette, temaets aktualitet og min forforståelse, retter jeg min problemstilling mot hvilken kunnskap førskolelærere bør besitte for å kunne fatte mistanke, og i etterkant av et overgrep, ivareta barnet for å forsøke og forbygge alvorlige følger av overgrepet. Problemstillingen har dannet grunnlaget for valg av teori, og vil være utgangspunkt for drøftingen i kapitel seks.

Problemstillingen er som følgende:

Hvilke kunnskaper og kompetanse trenger førskolelærere for å kunne få mistanke om seksuelle overgrep mot førskolebarn, samt bidra i et tverrprofesjonelt samarbeid?

Hvordan kan førskolelærere ivareta barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep?

2.1 Begrunnelse for avgrensninger.

Seksuelle overgrep er et stort og omfattende begrep, hvor jeg ville fått problemer med å gå grundig inn i alle aspekter av temaet. Jeg har derfor valgt å begrense min oppgave til seksuelle overgrep som begås mot førskolebarn, og hvilken kunnskap førskolelærere trenger for å kunne fatte mistanke om overgrep, samt hvordan de kan bistå samarbeidende instanser. Tilslutt vil jeg se på hvordan førskolelærere kan være viktige omsorgspersoner for barnet i etterkant av et seksuelt overgrep.

For de ansatte i barnehagen vil det være ulike fremgangsmåte ved mistanke om overgrep begått av ansatte i barnehagen, kontra utenforstående overgripere, og jeg har valgt å begrense meg til overgrep som begås av mennesker som ikke er ansatt i barnehagen. I ulike land verden over vil det være kulturelle og politiske ulikheter med tanke hva som defineres som seksuelle overgrep mot barn, og hvilke plikter det offentlige har pålagt førskolelærere. Jeg har derfor valgt å begrense oppgaven til geografisk å gjelde mennesker som bor i Norge, og som må følge norsk lovgivning.

2.2 Begrepsavklaring.

Sentrale begreper i problemstillingen er seksuelle overgrep, førskolelærere, mistanke og tverrprofesjonelt samarbeid, begreper som jeg har valgt å definere fortløpende i teksten under.

2.2.1 Seksuelle overgrep mot barn.

Det finnes mange ulike definisjoner på seksuelle overgrep mot barn, og ingen definisjon gir en helhetlig forklaring og beskrivelse. Sosialfaglige, psykologiske og sosiologiske definisjoner legger vekt på at:

- Det er en handling barnet ikke er modent for, forstår eller kan gi informert samtykke til, og hvor barnets integritet blir krenket.
- Overgriperen utnytter barnets avhengighet og /eller egen maktposisjon, og handlingen er basert på overgriperens behov.
- Handlingen bryter sosiale tabuer innenfor familien, den aktuelle kulturen eller er ulovlig.
- Handlingen innehar ofte momenter av vold, trusler eller tvang.

Dette er ikke en uttømmende liste med eksempler på overgrep, noe som gjør at definisjonen omfatter store variasjoner. Definisjonen fanger dermed lettere opp «nye former» for overgrep som muliggjøres gjennom bruk av for eksempel ulike sider på internett og SMS (Søftestad og Andersen 2014).

I tillegg kommer den juridiske definisjonen av ulike seksuelle overgrep, hentet fra straffeloven kapitel 19, der all seksuell omgang med barn under 16 år er straffbart. Straffeloven deler de seksuelle overgrepene inn i tre kategorier.

Seksuelt krenkende eller annen uanstendig atferd: Straffeloven § 201: Her omfattes seksuelle handlinger i nærvær av noen uten noen form for fysisk kontakt. Eksempler på dette er verbale krenkelser, blotting, slibrigheter eller uanstendig atferd.

Seksuell handling: Straffeloven § 200: Her forekommer det seksuelle handlingen i fysisk kontakt med en utsatte. Eksempler på slike overgrep er berøring eller beføling av

kjønnsorganer eller bryster innenfor eller utenpå klærne. Paragrafen sier også at det er straffbart å oppfordre barn under 16 år til å utvise krenkende eller uanstendig atferd.

Seksuell omgang: Straffeloven § 192-199: Her omfattes alle typer inntrenginger i kroppens hulrom, det være seg analt og vaginalt samleie, innføring av penis i munn, eller innføring av gjenstander i endetarmsåpning eller skjede. Bestemmelsen omfatter også beføling inne i en annens kjønnsorgan, masturbering eller samleielignende bevegelser. For barn under 14 år regnes også innføring av penis inn mellom de store og små kjønnslepper som seksuell omgang (Lovdata).

2.2.2 Førskolelærere.

I denne oppgaven vil jeg veksle mellom å bruke begrepet førskolelærere og ansatte i barnehagen. I deler av oppgaven som spesielt omhandler kompetansekrav tilegnet gjennom utdanning benytter jeg førskolelærer, men i andre sammenhenger omhandler innholdet i besvarelsen alle ansatte i barnehagen.

2.2.3 Mistanke.

I litteraturen som omhandler seksuelle overgrep mot barn, brukes begrepene mistanke og avdekking om hverandre. I denne besvarelsen har jeg valgt å benytte begrepet mistanke. Mistanke handler om å ha en anelse, eller å bekymre seg over at barn er utsatt for seksuelle overgrep.

2.2.4 Tverrprofesjonelt samarbeid.

Tverrprofesjonelt samarbeid er en arbeidsmetode hvor flere yrkesgrupper på tvers av faggrensene, arbeider sammen for og nå et felles mål (Glavin og Erdal 2007).

Tverrprofesjonelt, tverrsektorielt og tverretatlig samarbeid brukes ofte om hverandre. I denne besvarelsen vil tverrprofesjonelt samarbeid kunne være både tverretatlig, det vil si på tvers av etatsgrensene i kommunen og tverrsektorielt, det vil si på tvers av sektorene i kommunen og spesialisthelsetjenesten. Begrepet tverrprofesjonelt samarbeid vil dekke alle disse formene for samarbeid.

3.0 Forforståelse:

Forforståelse er det grunnlaget jeg har med meg, og er avgjørende for hvordan jeg oppfatter en handling eller en tekst. Inntrykkene vil virke usammenhengende og meningsløse uten en forutgående forestilling og tolke inntrykkene fra. Alle våre erfaringer gjennom hele livet er med å lage byggesteiner for hvordan vi seinere i livet opplever og fortolker ideer, verdier, tanker og hvilke vurderinger vi gjør. Gjennom å samle inntrykk danner vi oss et bilde av hvordan «verden er» i lignende situasjoner. Den hermeneutiske spiral-sirkelen kan forklare vår forståelsesutvikling ved at vi gjennom erfaringer, som vi tolker og tar med oss til neste erfaring og igjen tolker, utvikler vår forståelse gjennom hele livet (Aadland 2011).

Aadland (2011) definerer forforståelse som: «... *en forståelse som går forut for erfaring; en bevisst eller ubevisst forventning om hvordan noe kommer til å bli*» (Aadland 2011: 308).

3.1 Personlig forforståelse.

Som Aadland (2011) påpeker må jeg være bevisst på mine forforståelser i forhold til valgte tema, når jeg skriver besvarelsen min. Ubevisste forforståelser kan føre meg på villspor, og føre til at jeg bare ser etter en type data til besvarelsen min. Jeg har selv mange års erfaring i å arbeide med barn i barnehage, både som assistent og avdelingsleder noe som vil være med på å prege oppgaven min. Jeg har hatt noen få opplevelser i arbeidslivet hvor jeg har hatt en «magefølelse» for at barn kan ha vært utsatt for seksuelle overgrep, og hvor jeg følte at mine kunnskaper omkring temaet var svært begrenset. I samtaler med ulike kollegaer fikk jeg ett inntrykk av at også deres kunnskaper var begrenset, og at temaet vakte sterke emosjonelle følelser og frykt. Her var det flere førskolelærere som påpekte at de under utdanningen, hadde fått ingen eller svært lite undervisning om temaet. Vår undervisning på Vernepleier utdanningen synes å underbygge denne tesen. Vi har i løpet av tre år hatt én dag med undervisning om psykisk utviklingshemming og seksualitet. Her ble temaet seksuelle overgrep nevnt som en liten del av ett større tema. Dette bygger opp under min forståelse om at seksuelle overgrep mot barn er ett tema som mange

yrkesprofesjoner har for liten kunnskap om, tatt i betraktning forekomsten av seksuelle overgrep mot barn.

Media har nok i de senere år påvirket min forforståelse siden jeg ofte leser artikler om temaet i aviser og tidsskrifter. I tillegg er seksuelle overgrep ofte tema i ulike tv programmer. Jeg har en formening om at vi gjennom disse informasjonskanalene får et utvalg av historier hvor tegnene den overgrepsutsatte har vist, ikke har blitt forstått, og hvor behandling og oppfølging på lang sikt ikke har vært tilfredsstillende. Er det virkelig slik at vi som jobber med mennesker har så liten kunnskap om temaet, at «ingen» overgrepsutsatte opplever tilfredsstillende tjenester, eller vinkler media saken til sin fordel for å oppnå bedre salgstall/seertall?

4.0 Metode:

Metode kan i følge Linde og Nordlund (2006) forstås som en vei for å belyse et bestemt tema, utfordring eller problem. Dette innebærer systematisk og planmessig arbeid.

Som følge av tidsmessige årsaker og oppgavens omfang valgte jeg litteraturstudie. Jeg har sammenfattet eksisterende kunnskap ved å benytte meg av aktuell litteratur som forskningsartikler, fagbøker og fagartikler til å belyse problemstillingen; hvilken kunnskap trenger førskolelærere om seksuelle overgrep mot barn. Å benytte eksisterende kunnskap omtales som litteraturstudie, og gir variert tilgang til litteratur som andre forfattere har produsert. Den samme kunnskapen vil være grunnlaget for drøftingen. Litteraturstudie bygger på en hermeneutisk tilnærming som betyr fortolkningslære. Ved å veksle på ulike perspektiver gjennom å benytte den hermeneutiske spiral, danner vi oss en hypotese gjennom det andre har fortolket før oss (Dalland 2012). For å gi teori og drøftingsdelen faglig tyngde vil litteraturen være både kvalitativ og kvantitativ.

4.1 Litteratursøk.

I starten gjorde jeg enkle og tilfeldige nett søk i Google med søkeordene «seksuelle overgrep» og «barn». Etter hvert ble søkene mer spesifiserte og jeg la til søkeord som

«førskolelærere» og «barnehage». I tillegg til Google benyttet jeg Oria, bibliotekets søkebase, hvor jeg brukte søkeord som «seksuelle overgrep, førskolelærer, mistanke, barnehage, mindreårige, traumer, tverrfaglig/statlig samarbeid og avdekking». Jeg brukte de samme søkeordene på engelsk. Dette ga meg tilgang til mye relevant litteratur, som var spesifikk opp mot min problemstilling.

Mye av litteraturen jeg fant via Oria var utenlandske studier. I forhold til min problemstilling som er geografisk begrenset til Norge, valgte jeg i liten grad å benytte meg av disse funnene. Litteratur som er nevnt under, anser jeg som vesentlig relevant for min problemstilling:

Faglitteratur:

Sentrale temaer for min problemstilling er seksuelle overgrep, mistanke og følgene overgrepene kan få for de overgrepsutsatte barna. I den forbindelse har jeg valgt å benytte meg av to hovedbøker; *Seksuelle overgrep mot barn, traumebevisst tilnærming* av Siri Søftestad og Inger Lise Andersen og *Avdekking av seksuelle overgrep, veier ut av fortelsen* av Siri Søftestad. Siden min problemstilling i stor grad omhandler hvilken kunnskap førskolelærere trenger, og hvordan denne kunnskapen kan benyttes i praksis har jeg benyttet meg av Eva Berthling Herberg, og Helga Jøhannesdøttir sin bok; *Kunnskap og læring i praksis. Fra student til profesjonell sosialarbeider*.

Veiledere og handlingsplaner:

Regjeringen og dens ulike departementer har utgitt en del veiledere og handlingsplaner for hvordan ulike fagprofesjoner skal forholde seg til seksuelle overgrep. Veilederen *Seksuelle overgrep mot barn, en veileder for hjelpeapparatet* utgitt av Sosial- og helsedirektoratet, fant jeg relevant for min problemstilling.

I tillegg har jeg i stor grad benyttet meg av Helsekompetanse.no sin veileder; *Vold og seksuelle overgrep mot barn, et nettkurs for deg som jobber i barnehage og skole*.

Veilederen gir en grundig innføring i hvilken kunnskap ansatte i barnehagen bør besitte, samtidig som den omhandler hvilke forpliktelser og fremgangsmåte ansatte bør benytte, ved mistanke om seksuelle overgrep mot barn. Veilederen gir også en grundig innføring i de følger barn kan oppleve i etterkant av et overgrep.

Forskning:

For å få ett innblikk i hvilken grad førskolelærere mener de besitter tilstrekkelig kunnskap om problemstillingen, valgte jeg å benytte meg av forskningsrapporten til Øverlien og Sogn, *Kunnskap gir mot til å se og trygghet til å handle*, utgitt av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

4.2 Kildekritikk, validitet og reliabilitet.

Til å vurdere avsenderen og troverdigheten til informasjonen, har jeg benyttet meg av kildekritikk som metode. Kildekritikk er i følge Dalland (2013) å vurdere og karakterisere de kildene som jeg har anvendt i min oppgave. Her inngår alle typer kilder jeg har benyttet. Når jeg finner en kilde, må jeg vurdere den både i forhold til kvalitet og dens relevans for oppgaven min. For å sikre meg anvendelse av gyldig litteratur har jeg valgt pensumlitteratur, og bøker fra bibliotekets søkebaser. I mitt forsøk på å belyse problemstillingen på en relevant og informativ måte, har jeg benyttet internett sider med fagstoff som er hentet fra ulike organisasjoner.

Validitet innebærer relevans og gyldighet. At dataen er relevant for problemstillingen, er et grunnleggende krav. Videre må det som måles ha relevans og være gyldig for det problemet som undersøkes (Ibid.). For å sikre meg validitet i min oppgave har jeg benyttet meg av direkte sitater for å unngå mine tolkninger av utsagn, samtidig som jeg vært kritisk til hvordan forfattere har tolket de data de har fremstilt. Jeg har også forsøkt at min for forståelse ikke har virket inn på mine tolkninger av innhentet data.

Reliabilitet står for pålitelighet. Målinger må utføres korrekt, og feilmarginer må komme frem. De ulike leddene i prosessen ved innsamling av data må være frie for unøyaktigheter (Ibid.). Jeg har forsøkt å oppnå reliabilitet i min oppgave ved å være nøye med henvisninger til kilder underveis i teksten, slik at det kommer klart frem hva som er mine formuleringer og hva kilden meddeler. Ved å oppgi en fullstendig litteraturliste forsøker jeg å øke reliabiliteten i oppgaven ytterligere.

5.0 Teoridel:

5.1 Barnehagens samfunnsmandat.

Ansatte i barnehager er viktige deltagere i barns liv, ved at de daglig observerer barnas lek og samhandling med andre. Det skal legges til rette for omsorg som skaper et trygt og sikkert oppvekstmiljø, samtidig som barna skal få forståelse for og læring i kulturelle og sosiale sammenhenger. Innhold og oppgaver i rammeplanen peker på sentrale områder som lek og læring, omsorg, samt sosial og språklig kompetanse.

Barnehagen skal beskytte barn mot fysiske og psykiske skader, diskriminering og mobbing, og det henstilles til samarbeid med pårørende og ulike instanser ved mistanke om at barn kan være utsatt for omsorgssvikt (Kunnskapsdepartementet 2011).

5.2 Førskolelærere som profesjon og krav til kunnskap.

Førskolelærernes kunnskap er basert på et teoretisk grunnlag og sosiale konstruksjoner som alle er med på å utvikle, der barn er kompetente individer som deltar i samspill med andre fra livets første stund. Dagens samfunn krever at førskolelærere er reflekterende og kompetansedyktige pedagoger. Førskolelærerne skal reflektere over meningsfylte verdier, som gir den enkelte et etisk ansvar for sine handlinger og holdninger. Daglig tilegnet kunnskap og erfaringer skaper et grunnlag for å formidle hvordan samspillet med andre bør være, samt utvikle respekt og empati ovenfor andre mennesker. Som profesjonsutøver kan førskolelærere reflektere, utfordre og endre seg selv, til slik de selv ønsker å fremstå (Støre Meyer 2005).

Kunnskapen til førskolelærere viser seg i praktisk handling og kan komme til uttrykk på ulike måter. Siden førskolelærerens erfaringer og verdier vil påvirke den praktiske hverdagen i barnehagen, vil kunnskapen være individuell, siden den oppfattes og erfares ulikt fra førskolelærer til førskolelærer. Videre påpekes det at liten teoretisk kunnskap om et emne kan føre til at en ikke ser sammenhengen i praksis (Berthling Herberg og Jøhannesdøttir 2007).

Forskning utført av Øverlien & Sogn (2007) viser at 37 % av førskolelærerne ikke fikk undervisning om seksuelle overgrep mot barn, en kunnskap som studentene etterspør.

Kunnskap om hvordan man snakker med barn om vanskelige temaer, anses som viktig for å kunne fatte mistanke om seksuelle overgrep. 79 % av førskolelærere studentene svarte de hadde for liten kunnskap knyttet opp mot vanskelige samtaler.

Satsningsplan for 2014-2017 «*En god barndom varer livet ut*», påpeker at alle ansatte i offentlige tjenester, skal ha kompetanse til og gjenkjenne tegn eller atferd som er bekymringsfull. Ansatte skal også besitte kunnskap om hvordan mistanker skal håndteres, slik at barn og unge tilbys nødvendig hjelp. Videre skal ansatte ha god kjennskap til opplysningsplikt og avvergingsplikt. Kompetanse om vold og seksuelle overgrep skal sikres ved at temaet inngår både i grunn-, videre- og etterutdanningen til alle relevante yrkesgrupper som kommer i kontakt med barn og ungdom.

For å øke kompetansen foreslår Kunnskapsdepartementet følgende tiltak:

- a) kunnskap om vold og seksuelle overgrep skal inngå i helse- og sosialfagutdanningene.
- b) sikre at kunnskap om vold og seksuelle overgrep inngår og vektlegges i barnehage- og grunnskolelærerutdanningene (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2014).

I påfølgende kapittel vil jeg belyse hvilke type signaler/atferd som kan gi mistanke om seksuelle overgrep, og i hvilke situasjoner det er sannsynlig at førskolelæreren vil observere denne type atferd.

5.3 Ved mistanke om seksuelle overgrep.

Seksuelle overgrep kan være vanskelig å bekrefte direkte siden overgrepet kan foregå i hjemmet, eller på steder der ingen andre er tilstede. Mistanker kan derimot oppstå på grunn av signaler barn viser, eller man opplever en magefølelse som tyder på at noe er galt. Tegnene kan være fysiske, verbale, atferdsmessige og psykiske (Søftestad 2008).

5.3.1 Fysiske tegn på misbruk.

Direkte fysiske tegn på seksuelle overgrep kan være i form av synlige skader på kjønnsorganene, uvanlig lukt eller utflod. Betennelsesreaksjoner i ytre og indre genitalier og hyppige urinveisinfeksjoner kan skyldes seksuelle overgrep. Som følge av direkte penetrering i skjede eller endetarm, kan det oppstå skader og infeksjoner i analåpning eller endetarm. Penetrering kan også påføre barnet smittsomme infeksjoner fra overgriperen.

Barn som har vært utsatt for oralt samleie (med eller uten sædavgang) kan få uforklarlige problemer med å svelge mat og drikke eller oppleve brekninger og oppkast. Dårlig underlivs- og eller tannhygiene kan også være tegn på seksuelle overgrep (Helsekompetanse.no 2015).

5.3.2 Verbale tegn på misbruk.

Gjennom både direkte og indirekte tale kan barn fortelle om overgrep. For eksempel: «Onkel Per tar på tissen min» eller ved å vise motvilje «Jeg vil ikke sove til Onkel Per». Det er også vanlig at barn bruker andre ord for overgrepshandlingen som « Onkel Per er ikke snill», eller de kan fortelle ved å spørre « Kan onkel Per ta på rumpa mi». Barn kan også snakke om seg selv i tredje person «Onkel Per og Kari har en hemmelighet» eller utelate seg selv fra fortellingen «Onkel Per er ikke grei mot små barn» (Ibid.).

5.3.3 Atferdsmessige tegn.

Overgreps utsatte barn kan i noen tilfeller vise seksualisert atferd. En adferd som ikke er motivert av barnets egne seksuelle følelser og behov, men som er motivert av andres følelser og behov. Noen barn forteller også om overgrep gjennom tegning for eksempel noe som ligner en erigert penis (Ibid.). Andre indikasjoner på at barnet har opplevd seksuelle overgrep, kan være en markant endring til aktiv sosial tilbaketrekking, hvor barnet har lite eller intet samvær med jevnaldrende barn. I enkelte tilfeller kan barnet slutte helt å leke. Videre kan barn som har fysisk symptomer på overgrep, vise disse gjennom en atferd hvor de, sannsynligvis på grunn av smerte, er lite i bevegelse eller virker triste. Overgrepsutsatte barn kan enkelte ganger fremstå som veslevoksne, og er i ferdigheter og handlinger veldig opptatt av å ivareta voksnes behov. De kan også vise en kraftig trang til å beskytte andre barn i barnehagen (Kvelling 2007).

5.3.4 Psykiske tegn på misbruk.

Brå og store endringer i barns følelsesmessige tilstand kan vitne om seksuelle overgrep. Overgrepene kan også komme til uttrykk gjennom plutselige og markerte endringer i intellektuell fungering, som for eksempel tap av innlærte ferdigheter, eller problemer med

å lære nye. Enkelte kan også regredere til tidligere utviklingstrinn gjennom barnslig språk eller væremåte, eller de kan begynne å tisse eller bæsje på seg igjen uten at det foreligger noen annen åpenbar grunn til dette. For barn som er utsatt over lengre tid vil det ikke oppstå slike brå endringer, men vedvarende følelsesmessige og kognitive vansker. (Helsekompetanse.no 2015). Små barn kan være klamrete, sutrete, sinte, engstelige eller få angst under stell og bleieskift. Panikkanfall, skriketokter, endret søvnmonster og andre tegn på mistriksel kan være symptomer på misbruk (Barne- og familiedepartementet 2003).

Seksuelt utsatte barn kan vise et stort spekter av følelses- og atferdsmessige reaksjoner, alt fra utagering og sinne til ekstrem tilbaketrukkenhet. De kan også vise mangel på evne til regulering av følelsesmessige og kroppslige tilstander, for eksempel vansker med å roe seg ned eller være vanskelige å aktivisere. Barnet kan også ha ikke hensiktsmessige måter å regulere seg selv på, eksempelvis gjennom selvskading eller selvstimulering, og utvikle en svekket evne til å beskytte seg selv ved å sette seg selv i farlige situasjoner. Selvreguleringsferdighetene kan også komme til uttrykk gjennom en konsekvent negativ oppfattelse av seg selv (Helsekompetanse.no 2015).

Grunnet manglende sosiale ferdigheter og tillit til andre mennesker kan barnet ha vansker i relasjon med andre. Barn som er overgrepsutsatt går ofte i konstant alarmberedskap, ved at de hele tiden er på vakt for nye farer. Dette kan føre til at barnet ikke klarer å skille mellom trygge relasjoner og steder. Siden barn normalt ofte svinger i humør, og det ofte skal lite til før de reagerer følelsesmessig, kan det være vanskelig og tolke de psykiske tegnene. Det er derfor vesentlig at de sees i sammenheng med andre mulige tegn på seksuelle overgrep, og samtidig være klar over at små barns signaler kan ha andre sammenhenger og årsaker enn seksuelle overgrep (Ibid.).

For førskolelæreren vil disse tegnene i all hovedsak kunne vise seg i tre ulike sammenhenger: gjennom lek, avvik i barnets seksualitet og ved systematisk observasjon, noe jeg redegjør for i påfølgende kapittel.

5.3.5 Mistanke av seksuelle overgrep gjennom barns lek.

Barn som opplever traumatiske opplevelser ønsker å oppnå en bedre forståelse og bearbeiding av hendelsen gjennom lek. Overgreps utsatte barn kan gjennom å repetere sine erfaringer fra overgrepet forsøke å bearbeide vonde opplevelser. Leken kan anses som en form for mestringsstrategi, samtidig som den er en form for å formidle til utenforstående om overgrepet. Leken blir barnets kommunikasjonsform til de ansatte i barnehagen (Myhren og Steinsbekk 2000). Slik stereotyp lek kan vise seg gjennom at barnet begynner å grave ned dukker (personer) i sandkassen, lager en himmel med engler og døde personer, skyter lekefigurer (personer), eller lekefigurer fremstilles i samleielignende stillinger (Kvello 2007). Barn føler seg ofte hjelpeløse og uten kontroll i overgrepssituasjoner, og ønsker å gjenvinne herredømme gjennom leken (Bunkholdt 2000).

5.3.6 Mistanke om seksuelle overgrep ved avvik i barns seksualitet.

Seksualisert atferd er en atferd som er påført barnet, og hvor barnet kan søke stimulans, beskyttelse, trygghet eller kjærlighet/omsorg gjennom seksuelle handlinger. I tillegg kan barn repetere tillært seksuelle handlinger det selv har vært utsatt for i ord eller handlinger. Hvis barnet er utsatt for ikke voldelige seksuelle overgrep kan det oppleves som nytelsesfullt, og barnet kan forsøke å oppnå samme nytelse med andre barn eller voksne. (Helsekompetanse.no). Seksualisert atferd forekommer hyppigere hos barn som er utsatt for seksuelle overgrep, noe som gjør at avvikende seksualisert atferd kan være en indikasjon på misbruk. Avviket kjennetegnes ved tvangsmessige og rituelle seksuelle handlinger. I tillegg kan barnet finne nytelse i skading, tvang og plaging av andre og seg selv. Desto yngre barnet er når det viser avvikende seksuell atferd, desto større er muligheten for at barnet er utsatt for seksuelle overgrep (Myhren og Steinsbekk 2000). Små barn med kunnskap om hvordan kjønnsorganene brukes til seksuell aktivitet, og ikke bare til avføring og fødsel anses som et sikkert tegn på at vedkomne er utsatt for seksuelle overgrep. Masturbering i førskolealder, å se og berøre andres genitalier, samt og å simulere seksuell aktivitet med klær på å regnes ikke som uvanlig. Risikoen er i midlertidig betydelig hvis barnet fremstår som fiksert på slik aktivitet (Kvello 2007).

5.3.7 Mistanke om seksuelle overgrep gjennom systematisk observasjon.

Observasjon i førskolearbeidet er knyttet til systematisk registrering, tolkning og forandringer, hvor førskolelæreren legger merke til og undersøker systematisk hvordan noe «er». Sentrale områder for observasjon i barnehagen er trivsel og utvikling, språk og kommunikasjonsuttrykk, samhandling og sosialt samspill (Askland 2011).

Førskolelærere kan gjennom systematisk observasjon av barnets ferdigheter, utvikling og atferd tilegne seg kunnskaper om det enkelte barn, og dermed være i stand til å observere forandringer eller avvik i utviklingen. Observasjonen vil i all hovedsak være basert på barnets ytre atferd, noe som fører til at samtaler med barnet er vesentlig for å få innblikk i barnet tenkning og erfaringer (Støre Meyer 2005).

Observasjoner av barn skal ifølge Søftestad (2005) gjennomføres i et helhetlig perspektiv ved mistanke om seksuelle overgrep. Altså skal en se etter kombinasjoner av symptomer eller signaler utsatte barn kan vise. Generelt er barn er i stor grad avhengig av at «en tredje part» tar initiativ for at barnet på sin måte «forteller» om overgrepene. Dette kan være gjennom påvirkning fra en annen person, en gjenkjennelig fortelling fra en bok, en film eller undervisningsprogrammer om seksuelle overgrep. Det vil også være av betydning om overgrepet er en enkeltstående hendelse, eller om overgrepet skjer i et såkalt relasjonsperspektiv hvor det seksuelle overgrepet blir begått av en nær pårørende. Siden det da er mulighet for kontinuerlige overgrep vil overgrepene prege atmosfæren barnet lever i og forandringer i væremåten til barnet vil være vanskeligere å observere.

Når det oppstår en mistanke hos førskolelære om seksuelle overgrep, er det klare retningslinjer for hvordan de videre skal håndtere mistanken, noe jeg vil belyse i kommende kapittel. Jeg vil starte kapitlet med en kort redegjørelse for taushetsplikt og opplysningsplikt ifølge norsk lov.

5.4 Førskolelæreres ansvar ved mistanke om seksuelle overgrep.

5.4.1 Taushetsplikt og opplysningsplikt.

Ansatte i barnehagen er underlagt taushetsplikt. Dette er det redegjort for i forvaltningsloven § 13 første ledd:

Enhver som utfører tjenester eller arbeid for et forvaltningsorgan, plikter og hindrer at andre får kjennskap til det han i forbindelse med tjeneste eller arbeid får vite om noens personlige forhold.

Barnehageansatte skal dermed tie om de opplysninger, som vedkomne tilegner seg om privatlivet til et barn og dens familie (Lovdata).

Ved mistanke om alvorlig omsorgssvikt, seksuelle overgrep eller mishandling har barnehageansatte opplysningsplikt. Opplysningspliktene er det motsatte av taushetsplikt. I følge Kapittel 6 i Barnehageloven § 22 har barnehageansatte opplysnings- og meldeplikt til barneverntjenesten.

Barnehagepersonalet skal i sitt arbeid være oppmerksom på forhold som kan føre til tiltak fra barneverntjenestens side. Uten hinder av taushetsplikt skal barnehagepersonalet av eget initiativ gi opplysninger til barneverntjenesten, når det er grunn til å tro at et barn blir mishandlet i hjemmet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt, jf. lov om barneverntjenester § 4-10, § 4-11, § 4-12 (Ibid.).

Meldeplikten knyttes til begrepet barnehagepersonell, altså er alle som jobber i barnehagen pliktig til å rapportere til barnevernet ved mistanker om overgrep. Siden plikten gjelder alle som jobber i barnehagen, kan ikke en ansatt unndra seg meldeplikten selv om vedkomne har rapportert sine mistanker til øverste leder (styrer), og styrer er uenig i at mistanken skal bringes videre. Den enkelte ansatte skal da på eget initiativ melde fra til barnevernet. Ansatte har i tillegg opplysningsplikt til barnevernet underveis i undersøkelsen av saken (Helsekompetanse.no 2015).

I tillegg til barnehageloven påpeker Kapittel 13 i Straffeloven § 139 at alle borgere har avvergingsplikt. En lovbestemt plikt til å søke å forhindre alvorlig straffbare handlinger, deriblant seksuelle overgrep. Plikten er vanligvis innfridd hvis du melder ifra til relevant myndighet, som regel politiet. Avvergingsplikten gjelder uten hensyn til taushetsplikten (Lovdata).

Dersom noen i barnehagen fatter mistanke om seksuelle overgrep bør mistanken diskuteres med andre ansatte, og med andre som har kunnskap og erfaring om emnet. Samarbeid med andre instanser spiller en viktig rolle, og barnehagen kan hente kompetanse og veiledning

fra utenforstående instanser, som Pedagogisk-psykologisk tjeneste, helsesøster, politi og barnevernet. Leder eller den ansatte som kjenner barnet har mulighet til å drøfte saken anonymt med samarbeidende instanser, og siden drøftingen er anonym trenger barnehagen ikke å informere foreldrene. Samtidig bør det gjennom hele prosessen gjennomføres systematisk observasjon og dokumentering av barnet. Dokumentasjonen kan inngå som en del av informasjonen barnevern og politi benytter, for å bekrefte eller avkrefte mistanken om seksuelle overgrep (Helsekompetanse.no 2015).

I samråd med leder avgjøres det om bekymringsmelding skal sendes til barnevernet eller ikke. Bekymringsmeldinger skal ikke inneholde meninger om hva man tror, føler eller tenker, men være beskrivende om hva en har sett og hørt. Blir saken meldt inn til barnevernet, vil informasjonen til foreldrene bli gitt i samråd med barnevernet. Som følge av barnets sikkerhet eller etterforskningshensyn, kan det være hensiktsmessig å ikke informere foreldre om mistanken. Sakens videre gang avgjøres i samråd med barnevernet (Ibid.)

Etter at endringen i Straffeprosessloven trådte i kraft 1. oktober 2015, kan barnehagen ta direkte kontakt med politiet når det er mistanke om seksuelle overgrep. Mistanker som rettes direkte til politiet medfører at avvergingsplikten inntreffer. I følge ny lov skal tilrettelagt avhør finne sted i løpet av en uke i akutte saker hvor:

- politiet har mottatt anmeldelse og barnet skal avhøres om en handling som skjedde for mindre enn to uker siden

- barnet har gitt en umiddelbar og fullstendig beretning om forholdet, eller det er grunn til å tro at forklaringen er nødvendig for å beskytte barnet.

Det tilrettelagte avhøret skal gjennomføres innen to uker, i saker der barnet er under seks år, eller vitnet er fornærmet i saken.

Ved øvrige saker skal avhøret finne sted i løpet av tre uker (barnehage.no 2016).

I siste del av min problemstilling, ønsker jeg å belyse hvordan kunnskapen førskolelærere har tilegnet seg om det enkelte barn, kan være til hjelp for andre instanser til å bekrefte eller avkrefte et overgrep. Jeg vil også belyse hvordan førskolelærere i samarbeid med andre instanser kan bidra til at overgrepsutsatte barn får god oppfølging i barnehagen, og dermed redusere følgene av overgrep.

5.5 Tverretatlig samarbeid.

Søftestad (2005) beskriver tverretatlig samarbeid som samarbeid mellom ulike instanser som har egne regler og ytelser. I vårt samfunn er det mange ulike etater og virksomheter, som har ulike oppgaver og ansvarsområder. Gjennom spesialisert utdanning og erfaring, vil ulike virksomheter inneha spesifikk kunnskap, for å utføre oppgaver effektivt og hensiktsmessig for organisasjonen og berørte parter. Mistanker om seksuelle overgrep kan ikke løses av en institusjon alene, og det er derfor vesentlig at organisasjoner som barnehage, helsesøster, barnevern og politi er samordnet. Videre beskrives samarbeid mellom etaten som et interorganisatorisk domene, hvor to eller flere organisasjoner har en felles interesse og mål for å løse et problem. Profesjonsutøvere som arbeider med barn som kan være eller som er utsatt for seksuelle overgrep, er avhengig av samarbeid mellom ulike etater, slik at mistanken kan bekreftes eller avkreftes, og eventuelle konsekvenser for barnet kan forebygges.

Kunnskapsdepartementet (2014) påpeker at overgrep rammer barn og ungdom på mange måter, og det trengs et godt koordinert samarbeid fra flere instanser som barnehage, skole, barnevern, helse og omsorgstjenester, krisesenter og politi for å gi et tilfredsstillende hjelpe og behandlingstilbud. Førskolelærere trenger i tillegg til oppdatert kunnskap innenfor eget fagområde, kjennskap til hverandres roller og tilbud.

5.5.1 Barnehagens samarbeid med tverretatlige konsultasjonsteam.

Mange kommuner har opprettet tverrfaglig konsultasjonsteam som vanligvis består av representanter fra primærhelsetjenesten, barnevernet og PP-tjenesten som skal yte råd, veiledning, konsultasjon og- eller støtte ovenfor instanser eller privatpersoner som har mistanke om seksuelle overgrep mot barn (Johansson 2003). Barnehagen kan ta kontakt å få drøftet saken, samtidig som barnets identitet er anonymisert. Siden saken er anonymisert er det ikke på forhånd nødvendig å informere foreldrene. Her kan barnehagen få råd om hvordan situasjonen bør håndteres videre, og vil som regel være en god støtte spiller for barnehagen (Helsekompetanse.no).

Killèn (2009) påpeker at de fleste barn som utsettes for omsorgssvikt og som behøver hjelp fra barnevernet, ofte utsettes for flere former for omsorgssvikt. Barn som utsettes for

fysiske overgrep vil ofte allerede være utsatt for psykiske overgrep, og at barn som utsettes for seksuelle overgrep, også utsettes for psykiske overgrep og fysisk mishandling. Sett i lys av disse opplysningene kan det være hensiktsmessig at det deltar representanter i tverretatlige konsultasjonsteam, som innehar kunnskap og erfaring fra fysisk og psykisk mishandling (Johansson 2003).

5.5.2 Barnehagens samarbeid med barnevernet og politiet.

Ved mistanke om grov mishandling, herunder seksuelle overgrep fra barnets omsorgspersoner, skal ikke foreldrene informeres i frykt for bevisforspillelse. Dette gjelder enten det er mistanker som rettes direkte til politiet, og som medfører at avvergingsplikten inntreffer, eller bekymringsmelding til barnevernet (barnehage.no 2016).

Bekymringsmeldinger til barnevernstjenesten bør i all hovedsak være skriftlige, og innholdet skal være så konkret som mulig om hva bekymringen dreier seg om. Videre er det barnevernet som vurderer om meldingen de mottar skal føre til iverksettelse av tiltak. Barnevernstjenesten skal gi muntlig tilbakemelding til barnehagen om de iverksetter undersøkelser. Barnehagen er viktige samarbeidspartnere for barnevernet, både ved at den kan være deler av et tiltak barnevernet iverksetter, men også ved at barnehagen fungerer som et observasjonssted. Ved at barnehagen deler sin kunnskap om barnet med barnevernet, kan barnevernstjenesten legge opp til et best mulig tilbud for barnet og familien. I barnevernssaker skal barnehagen avgi rapport om barnet til barnevernstjenesten, som inngår som en del av saksbehandlers grunnlag for vurderinger (Glavin og Erdal 2007).

5.6 Dommeravhør av barn.

Avhør av barn blir som regel foretatt av polititjenestemenn som har spesialkompetanse innenfor barneavhør, men avhøret blir ledet av en tingrettsdommer. For at barnet skal slippe å avgi forklaring flere ganger, blir avhøret filmet og kan senere brukes i retten. Under avhørene er det bare barnet og den som avhører som er tilstede, mens dommeren med ansvar for avhøret, påtaleansvarlig fra politiet, bistandsadvokaten til barnet og forsvareren til den anmeldte sitter bak et enveisspeil, og følger med på avhøret. Barnets foresatte har i utgangspunktet anledning til å følge avhøret, men dersom foreldrene blir vurdert til ikke å ivareta barnets interesser eller inhabile, vil fylkesmannen opprette verge

for barnet. I tilfeller hvor foreldre ikke blir gitt anledning til å følge barnet til avhør, deltar ofte førskolelærere i sin kraft av å være en omsorgsgiver med nær relasjon til barnet. I dag blir de fleste dommeravhør gjennomført i egne Barnehus, med lokale tingretter, politistasjoner og lensmannskontorer som alternativer (Søftestad og Andersen 2014).

Statens barnehus

I forbindelse med at myndighetene ønsket å styrke barns stilling ved vold og seksuelle overgrep ble det første barnehuset opprettet i 2007. I dag finnes det til sammen 10 barnehus fordelt i Norge. Gjennom opprettelsen av barnehusene er ønsket å gi et helhetlig tilbud til barn som er utsatt for denne type overgrep. Tilbudet omfatter både dommeravhør, eventuelle medisinske undersøkelser og oppfølging av barnet i etterkant av avhøret.

Hovedoppgavene til Barnehusene er og:

- tilrettelegge å gjennomføre avhør, og dermed bidra til behandling av straffesaker.
- utføre eventuelle medisinske undersøkelser av barnet som er knyttet til saken.
- bistå med råd og veiledning til fagfolk, barnet og dens pårørende.
- gi psykologisk behandling til barnet.
- tilrettelegge for samarbeid og koordinering av ulike instanser rundt barnet.

Ved at alle tilbud gis på ett sted, innebærer det større trygghet for barnet, og muligheten for å gi en god og umiddelbar oppfølging av barnet blir bedre (Ibid).

Barn som utsvettes for seksuelle overgrep utvikler som oftest en form for traume. Med tanke på oppfølging i etterkant av et seksuelt overgrep vil traumekunnskap, kunnskap om sårbarhetsfaktorer og beskyttelsesfaktorer være vesentlig for førskolelæreren, noe jeg vil belyse i neste kapitel.

5.7 Traumer.

En traumatisk hendelse kan beskrives som en hendelse av en usedvanlig truende eller katastrofal art, som sannsynligvis ville fremkalle sterkt ubehag hos nesten alle (Sosial og helsedirektoratet 2016).

Felles for de fleste traumatiske hendelser er at de:

- Kommer plutselig, er ukontrollerte og overveldende,
- Vekker som regel en ekstrem følelse av hjelpeløshet og redsel

- Er ofte en trussel mot liv og helse
- Kan føre til at du blir alvorlig skadet
- og/eller rammer andre slik at du blir vitne til alvorlig overgrep eller andres lidelse eller død (Harald Bækkelund).

Hjernen er organisert slik at ulike deler snakker og virker sammen. Ved traumatiseringer blir organiseringen i hjernen hemmet, noe som har stor betydning for utviklingen av ulike ferdigheter og funksjoner. De utviklingsmessige konsekvensene blir større desto tidligere barnet utsettes for traumatiske hendelser (Helsekompetanse.no 2015).

Vanligvis skilles det mellom tre ulike traumatiske hendelser. Traumer påført av andre mennesker som krigsopplevelser, vold og overgrep, eller hendelser med ett mer tilfeldig preg som naturkatastrofer og ulykker. Den andre typen er traumer påført av personer som står deg nær for eksempel familievold eller incest. Disse omtales som relasjonelle traumer. Den tredje typen er psykologiske traumer, en bestemt type hendelse som i etterkant fører til en psykisk skade som plager den berørte i ettertid. (Harald Bækkelund).

Beskyttelses- og sårbarhetsfaktorer:

Seksuelle overgrep, eller å være vitne til at nærstående mennesker blir utsatte for overgrep er som nevnt traumatiske hendelser. Hvor traumatisert barnet blir, avhenger derimot av en rekke beskyttelses- og sårbarhetsfaktorer. Situasjonelle eller kontekstuelle sårbarhetsfaktorer som rusmisbrukene foreldre, lav sosialøkonomisk status eller foreldre med psykiske lidelser, er faktorer som i stor grad vil være negative i en oppfølgingsfase, og i hvilken grad barnet klarer å nyttiggjøre seg traumebehandling i etterkant av overgrepet (Helsekompetanse.no 2015).

Alder er av betydning for hvor barnet er kommet i utvikling og modning av indre egenskaper og i ytre evner, og vil dermed til en viss grad være en beskyttelsesfaktor. Indre egenskaper som medfødte temperamentskvaliteter og personlighetstrekk kan beskytte mot traumatisering. Hvilken mestringsstil barnet har; problemorientert eller emosjonsorientert påvirker også sårbarheten. Noen er mest opptatt av å fokusere på problemet for å finne løsninger, praktisk eller gjennom tenkning, mens andre fokuserer på de følelsesmessige reaksjonene på problemet og finner løsninger gjennom regulering av egne følelser. Oppfattelsen av hva som er årsaken til ytre hendelser og indre tilstander eller

følelser, kan være en beskyttelsesfaktor. Et barn kan tilskrive årsaken til vonde hendelser til seg selv som person «Det var min skyld» mens andre barn vil se andre personer eller situasjonelle forhold som årsak til vonde hendelser (Ibid.).

Hvor sterk tilknytning barnet har gjennom følelsesmessige bånd mellom barn og omsorgsgiveren er også en beskyttelsesfaktor. Barnet har en genetisk betinget tendens til å søke nærhet og tilknytning til sine nærmeste omsorgsgivere. Tilgjengelighet og sensitivitet hos omsorgspersonen avgjør som oftest kvaliteten på tilknytningen. Visse typer av medfødte temperamentskvaliteter og personlighetstrekk, mestringsstil, attribusjonsstil og tilknytning er ikke i seg selv nok til å motvirke skader etter seksuelle overgrep, men det er grunn til å tro at noen kombinasjoner av egenskapene og evnene, gjør noen barn mer robuste enn andre. Forskning viser at barn med høy evne til å håndtere stress og store påkjenninger, og høy evne til å tolke egne og andres handlinger, ofte skårer lavere på ulike traumesymptomer. Den viktigste ytre faktoren som avgjør graden av traumatiseringen er kvaliteten på primære omsorgspersoner. Traumeutsatte barn som overlates mer eller mindre til seg selv, klarer seg dårligere enn barn som blir tatt hånd om av trygge, nære og forståelsesfulle omsorgsgivere (Ibid.).

Barn som har opplevd en traumatisk hendelse vil ofte ha behov for å bli møtt og forstått av mennesker med kunnskap om hvordan traumene har påvirket deres utvikling og hvordan traumene påvirker deres atferd. Barn utsatt for seksuelle overgrep, eller andre traumatiske hendelser, vil ofte respondere godt på såkalt traumebevist omsorg. Denne tilnærmingen kan benyttes av førskolelærere.

5.7.1 Traumebevist omsorg.

Begrepet traumebevisst omsorg tydeliggjør at en ikke skal ha fokus på barnets traume, men være bevisst på at barnet er traumatisert. Her handler det om å være bevisst på at barnet er traumatisert, og at seksuelle overgrep og krenkelser kan ha forårsaket endringer i både kropp og sinn, og at barnet trenger en type omsorg som tar hensyn til dette. Innenfor traumebevisst omsorg er det tre hovedpunkter; *trygghet, relasjon og affektregulering* (Søftestad og Andersen 2014).

Trygghet

Traumatiserte barn har ofte utviklet en grunnleggende trygghet ved at mennesker de trodde var gode, viste seg å ære i stand til å gjøre fryktelige ting. Barn som krenkes tidlig i livet tar med seg den grunnleggende utryggheten inn i nye relasjoner, og bruker ofte derfor lang tid og mye krefter på og «scanne» alle de møter. Å skape en grunnleggende atmosfære av trygghet og tillitt er derfor viktig i helbredelsen av overgrepsutsatte barn. For å skape trygghet er det vesentlig å vite hva barnet har opplevd i forbindelse med overgrepene og forsøke å unngå at våre handlinger blir triggere eller påminnelser for barnet (Ibid.).

Relasjon

Et viktig element i relasjoner mellom mennesker er å være trygge på hverandre, ha tillit at opplevelser, perspektiver og følelser blir tatt hensyn til. Tidlig i livet blir evnen til å være trygg i relasjoner bygd opp. Barn har en iboende kraft i seg til å søke relasjoner til omsorgspersoner, og er helt avhengig av respondenten. Resultatet av denne tilknytningen kan gi ulike tilknytningsskader, som barnet tar med seg videre i senere etableringer av relasjoner. Siden traumatiske minner foretrekker isolasjon og ikke relasjon, er det mange krefter som jobber for at relasjonen ikke skal holde. Trygghet henger nøye sammen med evne og mulighet til å være i relasjon med andre. Omsorgspersoner må legge til rette for at barnet opplever tillit i relasjonen, at relasjonen er ufarlig og at barnet gis muligheter til å stole på sine egne vurderinger (Ibid.).

Affektregulering

Barn som har vært utsatt for overgrep fra nære omsorgspersoner, har ofte ikke utviklet gode måter å regulere ned overveldende følelser på. Uavhengig av barnets vilje og bevissthet, kan følelser presse seg på og ta plass, og føre til en rekke symptomer og plager som vil være uforståelig for både barnet og omgivelsene. Vårt viktigste signalsystem er følelsene. Er vi sinte har vi kanskje opplevd noe urettferdig, skammer vi oss har vi kanskje opptrådt mot våre holdninger og normer. Signalsystemet krevet at vi kjenner igjen følelsene vi har, noe som kan være svært vanskelig for overgrepsutsatte barn. Ved å benytte samregulering, som er en praktisk modell for å hjelpe mennesker til å mestre øyeblikkets følelser, kan en hjelpe barnet til å mestre øyeblikkets følelser og til å utvikle vedvarende kontroll. Samregulering kjennetegnes ved genuin omsorg, annerkjennelse av barnets fortvilelse, beroligende stemme, støttende ro og invitasjon til refleksjon over problemløsning (Ibid.).

6.0 Drøfting:

6.1 *Førskolelæreres teoretiske kunnskap om seksuelle overgrep.*

Mange barn som opplever seksuelle overgrep, føler skam og skyld og holder overgrepet skjult til voksen alder, med det resultat at de psykiske skadene blir forverret. Ansatte i barnehagen er i en unik posisjon for å kunne fatte mistanke om overgrep, men da er det vesentlig med kompetanse blant førskolelærere til å håndtere slike saker. Barn som er utsatt for seksuelle overgrep kan i noen tilfeller ha liten støtte fra familie og nettverk, og de ansatte i barnehagen kan være den ene personen barnet stoler på. Siden barn har ulike måter «å fortelle» om overgrepene på, er derfor vesentlig med kunnskap om non-verbale symptomer på overgrep, og kunnskap om hvordan samtaler om vanskelige temaer kan gjøres sammen med barn. Kunnskapen om seksuelle overgrep kan derfor være livsviktige for det enkelte barnet med tanke på følgene overgrepene kan få gjennom hele livet til barnet. Som vist tidligere kan det i følge forskningen til Øverlien & Sogn (2007) tyde på at førskolelærere får liten kunnskap om seksuelle overgrep under utdanningen og i yrkesmessige sammenhenger. De mangelfulle evnene til å se symptomene som overgrepsutsatte barn viser, kan dermed delvis knyttes til førskolelærerutdanningen.

Usikkerhet blant førskolelærere kan medføre at signaler barn viser blir mistolket eller oversett, noe som Berthling Herberg og Jøhannesdøttir (2007) påpeker ved at liten teoretisk kunnskap om et emne kan føre til at en ikke ser sammenhengen i praksis.

Endringer i samfunnet kan ha gjort at kompetansen og kunnskapsbyggingen blant førskolelæreren har endret fokus, samtidig som førskolelæreren selv har et ansvar for å reflektere, utfordre og endre seg selv (Støre Meyer 2005). Herunder kommer etter min mening ansvaret for selv å tilegne seg oppdatert kunnskap om ulike aktuelle tema. Ved å legge til rette for kompetanseheving både fra arbeidsplassen gjennom for eksempel erfaringsdeling, og fra samfunnet gjennom for eksempel kurs, kan førskolelærere gis anledningen til å tilegne seg nødvendig kunnskap.

Berthling Herberg og Jøhannesdøttir (2007) hevder at fagfolks kunnskap og kompetanse henger sammen med erfaringer og opplevelser i praksis. Hvis førskolelærere kun tilegner seg generelle kunnskaper under utdanningen vil det være vanskelig å se tegnene i praksis. Samtidig hevder forfatterne at praksissituasjonene er avhengig av hvordan samspillet med

kollegaer fungerer, noe som kan føre til at nyutdannede førskolelærere ikke får tilegnet seg praksiskunnskap om seksuelle overgrep, hvis andre ansatte heller ikke innehar nok kunnskap. I tillegg til kunnskap vil holdninger og respekt angående temaet og hverandre, kunne påvirke utviklingen av kunnskap om temaet. Slik jeg ser det kan manglende undervisning om temaet under utdanning, føre til at førskolelærere utvikler holdninger som gjør at de ikke retter fokus på temaet, som videre kan føre til at det blir vanskelig å utvikle yrkesrelevante ferdigheter. Den enkeltes barnehage arbeidsmiljø, holdninger og kunnskap rundt temaet vil derfor påvirke kunnskapen om temaet, og behandlingen av mistanker vil bli behandlet ulikt fra barnehage til barnehage. Som Søftestad (2005) skriver kan denne mangelen på kunnskap føre til at de førskolelærere ikke tør å se at et barn er utsatt for seksuelle overgrep. Kunnskapsdepartementet (2014) legger i fremtiden vekt på å styrke kunnskapen blant profesjonsyrkene som jobber med barn som er utsatt for seksuelle overgrep, ved at temaet skal inngå i både grunn-, videre- og etterutdanningen til alle relevante yrkesgrupper som kommer i kontakt med barn og ungdom. Satsningen kan være en anerkjennelse av manglende kunnskap om temaet, men også et ønske fra myndighetene sin side om en helhetlig satsning.

Selv om førskolelærere og ansatte i barnehagen besitter tilstrekkelig kunnskap for å fatte en mistanke om seksuelle overgrep, vil det alltid være en avveining for når en mistanke skal meldes til barnevern eller politi. Noen tilfeller vil ha klare tegn på overgrep, men i de tilfellene hvor tegnene er vage, vil det meste sannsynlig være ekstra belastende å melde i fra siden de vet at bekymringsmeldingen kan føre til ubehag både for barnet, familien, den ansatte og samarbeidet mellom hjem og barnehage.

6.1.1 Mistanke om seksuell overgrep gjennom lek, seksuell avvikende atferd og systematisk observasjon.

For å kunne ivareta samfunnsmandatet om beskyttelse mot seksuelle overgrep er det vesentlig med kunnskap om hvordan barn «forteller» om seksuelle overgrep for å kunne fatte mistanke. Siden leken skal ha en fremtredende plass i barns liv i barnehagen (Kunnskapsdepartementet 2011), og barn kan benytte lek som kommunikasjonsform til de voksne, vil tilretteleggelse av gode «lekearenaer» for barna i så måte være med på at barna får en arena hvor de kan fortelle om overgrepene. I tillegg til å skape gode arenaer vil det

også være vesentlig at de ansatte er engasjerte og deltar i leken til barna, enten som observatører eller som deltagere. Her vil førskolelærere sin kunnskap om lekens funksjon, og hva som er normal lek i forhold til barnets alder, være av betydning for å kunne observere avvik med tanke på mulige seksuelle overgrep. Som vist tidligere kan barn repetere sine erfaringer fra overgrepet under lek, og barna kan uttrykke sine opplevelser spontant og impulsivt.

Siden seksuell identitet utvikles i sosiale og kulturelle sammenhenger vil barnas seksualitet utvikle seg ulikt, og fremstå forskjellig fra barn til barn. Barn vil ha ulik interesse for egen og andres kropp, og kan dermed ha en seksualisert atferd i form av egen tilfredsstillelse, uten at det foreligger seksuelle overgrep. Med tanke på et flerkulturelt samfunn vil dette etter min mening sette kunnskapen til førskolelærere på nye prøvelser. For et barn som for eksempel er oppvokst i en familie hvor gutter og jenter aldri ser hverandres kropp, eller aldri deler bad, vil det kanskje være naturlig at disse barna vil være mer utforskende i en barnehage hvor gutter og jenter deler bad, hvor døren står åpen, og hvor det byttes klær åpenlyst uten hensyn til ulike kjønn.

Askland (2011) påpeker viktigheten av systematiske observasjoner i barnehagen. Ved at de ansatte i barnehagen samarbeider om observasjonen, kan det være lettere å bekrefte eller avkrefte en mistanke. Observasjonen kan også bli vesentlige dokumenter, med tanke på at opplysninger kan gis til andre instanser som barnevern og politi. Søftestad (2005) påpeker at det er vesentlig at symptomene og tegnene et barn kan vise ses i et helhetlig perspektiv. Systematisk observasjon kan også føre til et grunnlag for refleksjon både over egen kunnskap og hvilke holdninger barnehagen har til temaet. Gjennom refleksjon over observasjon kan de ansatte tilegne seg kunnskap, innsikt og forståelse av de ulike handlingene og reaksjonene til barna.

Søftestad (2005) viser ulike perspektiver på seksuelle overgrep; seksuelle overgrep i relasjonsperspektiv og seksuelle overgrep og den tredje part. I et relasjonsperspektiv vil barnet være tilgjengelig for kontinuerlige overgrep, og det vil prege atmosfæren barnet lever i. Ser en dette opp mot systematisk observasjon og tilknytningsteori, vil førskolelærere være i en unik situasjon for å observere hvilken tilknytning har, og hvordan barnet responderer i forhold til foreldre. Med tanke på den tredje part er førskolelærere blant de menneskene som tilbringer mest tid sammen med barna, og kan forsøke å bekrefte

eller avkrefte mistanken om overgrep gjennom samtale, gjenkjennelige fortellinger i bøker eller i spontale situasjoner.

Som Kvello (2007) skriver er det få tegn som utelukkende indikerer seksuelle overgrep. De psykiske reaksjonene ved seksuelle overgrep kan i stor grad være vanskelig å skille fra andre typer lidelser for eksempel oppmerksomhets- og hyperaktivitetsforstyrrelse (ADHD) og andre atferdsforstyrrelser (Søftestad 2005). Når symptomene hos seksuelt misbrukte barn er så ulike og komplekse, og i tillegg rimer med en rekke andre vansker vil jeg tro førskolelærere kan velge å tenke andre typer vansker først siden det vil være en mindre emosjonell utfordring.

6.2 Tverretattlig samarbeid for å bekrefte/avkrefte et seksuelt overgrep samt oppfølging i etterkant.

Mistanker om seksuelle overgrep kan ikke løses av en institusjon alene, og at tverretattlig samarbeid er avgjørende for å kunne bekrefte eller avkrefte seksuelle overgrep og gi barnet en god oppfølging i ettertid (Søftestad 2005). Norske myndigheter har utviklet ulike veiledere som tar for seg hvordan ulike instanser kan samarbeide med barnehager ved mistanke om seksuelle overgrep. De ulike instansens holdninger til samarbeid vil her kunne påvirke samarbeidet, men også tilgjengelige ressurser som ledig kapasitet blant de ansatte i de ulike organisasjonene. En annen faktor som kan påvirke samarbeidet er taushetsplikten den enkelte organisasjon må forholde seg til. Siden det finnes mange forskjellige bestemmelser om taushetsplikt, som kan være vanskelige å forstå, kan dette føre til usikkerhet blant ansatte om hvilke opplysninger som kan viderebringes, og dermed være et hinder for et utbytterikt samarbeid. På den annen side er taushetsplikten viktig for å opprettholde personvernet og for å kunne oppnå tillit hos de som trenger hjelp.

Sees disse to hensynene opp mot hverandre, kan det være en forklaring på hvorfor taushetspliktbestemmelsene er ulikt utformet alt etter hvilke opplysninger som skal vernes, og at det i lovverket innenfor enkelte områder åpnes for informasjonsutveksling mellom samarbeidende instanser. Et dilemma for førskolelærere, kan være at det i samarbeidsgrupper hvor barnehagen og barnevernet samarbeider med andre instanser, kan bli formidlet informasjon fra barnehagen til barnevernet, som strider mot regelverket hvis andre samarbeidsaktører i gruppen får tilgang til disse opplysningene.

Siden det er barnehagen som har daglig kontakt med barna og deres familie, vil barnehagen få god innsikt i deres livssituasjon, og ofte være de som først oppdager avvikende forhold i familien. Barnehagen er i så måte en viktig bidragsyter med informasjon til instanser som barnevernet og politiet. Slik Helsekompetanse.no (2105) påpeker, bør alle meldinger til barneverntjenesten skje i samråd med styrer i barnehagen. Gjennom samarbeid med andre ansatte i barnehagen vil det etter min mening være større sjanse for at bekymringen blir behandlet riktig. For eksempel skal foresatte ha informasjon, eller skal meldingen gå direkte til politiet. Som det fremgår av Straffelovens § 192-20, er all form for seksuelle overgrep mot barn straffbare, og alle mistanker om seksuelle overgrep bør derfor meldes til politiet enten direkte fra barnehagen eller i samråd med barnevernet. Hvis barnehageansatte får informasjon om at et overgrep nylig har funnet sted vil det være vesentlig at politiet så rask som mulig blir underrettet for å sikre spor.

Barnehagen vil gjennom sine erfaringer om barnet og dens familie, være viktige bidragsytere med informasjon om hvilke sårbarhets og beskyttelsesfaktorer barnet er i besittelse av. Helsekompetane.no (2015) påpeker at situasjonelle eller kontekstuelle sårbarhetsfaktorer som rusmisbrukene foreldre, lav sosialøkonomisk status eller foreldre med psykiske lidelser gjør at barn som vokser opp under slike forhold, har større sannsynlighet for å bli utsatt for seksuelle overgrep, og større vansker med å tilegne seg hjelp i etterkant av overgrepet. Dette er informasjon som førskolelærere ofte har tilegnet seg gjennom samspill med både barnet og foreldrene over tid.

6.3 Barnehagens rolle i etterkant av seksuelle overgrep.

Som Helsekompetanse.no (2015) påpeker blir mange overgrepsutsatte barn traumatisert, og trenger en tilrettelagt oppfølging. Den viktigste ytre faktoren som avgjør graden av traumatiseringen er kvaliteten på primære omsorgspersoner. Traumeutsatte barn som overlates mer eller mindre til seg selv, klarer seg dårligere enn barn som blir tatt hånd om av trygge, nære og forståelsesfulle omsorgsgivere (Helsekompetanse.no 2015). Siden barnet tilbringer mye tid i barnehagen, kan dette være en god arena for å opprette både trygghet, gode relasjoner og hjelp til å regulere følelser som i følge Søftestad (2014) er viktige elementer i traumebasert omsorg. Hvis barnehagen skal være et sted, der barnet som er utsatt for seksuelle overgrep skal få hjelp til å bygge gode relasjoner,

mestringsfølelse og konstruktiv atferd, kreves det at personalet har fått opplæring om hvilke følger overgrep kan få for barnet, hvordan dette kan komme til uttrykk i barnets væremåte og hva barnet kan trenge hjelp til etter overgrepet. Å unngå nye overgrep vil etter min mening være vesentlig i opprettelsen av trygghet og tillit, samtidig som barnehagen kan bidra til at barna får nye gode erfaringer med mennesker. Søftestad (2014) skriver videre at det er mange utsatte barn som foretrekker isolasjon i stedet for relasjon. Slik jeg oppfatter dette, vil det være lettere for barnet å trekke seg unna og være usikker på andres motiver. Her vil den voksnes troverdighet og utholdenhet være vesentlig for hvor god relasjonen blir. Avvisning og tilbaketrekking vil kunne sette den ansatte på prøve, slik at tålmodighet og forståelse fra den ansatte blir viktig for relasjonsbyggingen. Det overgrepsutsatte barnets mangel på affektregulering kan i følge Søftestad (2014) vise seg i liten evne til å regulere følelser. Hvis denne reguleringen av følelser misforstås og bestraffes gjennom korrigerende av adferden og innføring av konsekvenser, vil jeg tro det kan føre til eskalering av situasjonen for barnet som selv ikke har muligheten for rasjonell selvregulering.

For å gi overgrepsutsatte barn en god oppfølging i etterkant, vil det være vesentlig med et godt samarbeid mellom ulike instanser, men også med barnets nærmeste pårørende enten det er biologiske foreldre, foresatte eller fosterforeldre. Som Kunnskapsdepartementet (2011) hevder, skal barnehagen være en pedagogisk virksomhet hvor foreldre, helsestasjoner, pedagogisk-psykologisk tjeneste, grunnskole og barnevernstjenesten skal være vesentlige samarbeidspartnere. Barnehagen vil ofte ha opparbeidet gode relasjoner til barnets pårørende, en relasjon som kan sees på som en pedagogisk ressurs, hvor barnehagen får innsyn i barnets totale livssituasjon og dermed benyttes inn mot traumbasert omsorg. Sett fra pårørendes side kan denne relasjonen bli betydelig svekket hvis barnehagen melder inn sine mistanker til barnevernet. Pårørende kan føle seg sveket av barnehagen, og gjenopprettelsen av relasjonen kan være vanskelig. Samtidig tenker jeg barnehagen kan være en brobygger mot andre instanser, for eksempel barnevernet. Har det oppstått uenigheter mellom pårørende og barnevernet om hvilke tiltak som skal iverksettes, kan barnehagen med relasjonen til pårørende være med på å dempe eller gi klarhet i oppståtte konflikter.

For de ansatte kan temaet oppleves som vanskelig og krevende, dels på grunn av selve overgrepene og de følelsene det vil vekke i den enkelte, men også på grunn av at

oppfølgingsprosessen vil pågå over lang tid. Bearbeiding av egne reaksjoner, oppfølging, veiledning av ulike instanser som for eksempel Barne- og ungdomspsykiatrien vil her kunne være til god nytte for de ansatte.

7.0 Avslutning:

7.1 Konklusjon.

Problemstillingen min var:

Hvilke kunnskaper og kompetanse trenger førskolelærere for å kunne fatte mistanke om seksuelle overgrep mot førskolebarn, samt bidra i et tverrprofesjonelt samarbeid?

Hvordan kan førskolelærere ivareta førskolebarn som har vært utsatt for seksuelle overgrep?

Gjennom min litteraturstudie har jeg kommet frem til følgende konklusjoner:

Førskolelærerens kunnskap om seksuelle overgrep:

Tatt undersøkelsen utført av Øverlien og Sogn (2007) i betraktning opplever førskolelærere å besitte liten kunnskap om temaet. Temaet berøres lite i forhold til andre perspektiver under førskolelærerutdanningen. Dette ser ut til å ha sammenheng med førskolelærerens samfunnsmandat, og dets omfattende pålagte oppgaver.

Kunnskapsdepartementet erkjenner langt på vei denne utfordringen ved at de ønsker å styrke undervisningen om temaet i alle relevante profesjonsutdanninger.

Håndtering av en mistanke:

Alle barnehager er pålagt å ha rutiner for hvordan seksuelle overgrep skal håndteres, ofte gjennom veiledere fra kommunen. Seksuelle overgrep er et emosjonelt og vanskelig tema som bør drøftes med andre. Her finner ikke jeg noen klare regler for hvordan barnehagen skal være en reflekterende arena, men får et klart inntrykk av at det vil være den enkelte barnehages holdninger som er avgjørende for om temaet er i fokus eller ikke.

Barnehagens rolle i tverretatlig samarbeid:

Som vist skal barnehagen i følge Kunnskapsdepartementet (2011) være en betydelig samarbeidspartner inn mot andre instanser. Det foreligger også klare instruksjoner for hvordan hver enkelt etat skal behandle en mistanke, og videre hvordan mistanken skal bekreftes eller avkreftes.

Barnehagens rolle i etterkant av et seksuelt overgrep:

Å skape en grunnleggende atmosfære av trygghet og tillit er viktig i helbredelsen av overgreps utsatte barn. Dette samsvarer med Kunnskapsdepartementet sin Rammeplan for barnehager (2006), som sier at barnehagen skal være en arena hvor det vektlegges omsorg i et trygt og sikkert oppvekstmiljø. Videre trenger ofte overgrepsutsatte barn hjelp og veiledning til å regulere ned overveldende følelser, som også samsvarer med rammeplanen hvor sosial kompetanse er fremhevet som et vesentlig kompetanseområde for barnehagen. Med tanke på disse punktene blir konklusjonen at barnehagen kan være en viktig støttespiller for barnet i etterkant av et seksuelt overgrep.

7.2 Refleksjon.

Jeg tror at de fleste som jobber i barnehager med barn, har et ønske om å gjøre hverdagen til barna best mulig. Både gjennom arbeide med utfordringer barnehagen som institusjon kan finne løsninger på alene, så vel som utfordringer hvor det trengs tverretatlig samarbeid. Når undersøkelser viser at førskolelærere mener de får for liten opplæring innen for temaet, og at utdanningen i helhet gir «litt» kunnskap innenfor mange ulike temaer, kan vi da forvente at førskolelærer selv skal makte å tilegne seg nødvendig kunnskap om mange ulike temaer i etterkant av utdanningen. Det er vel naturlig å tro at det finnes flere områder som er viktig for at barna får en omsorg som skaper et trygt og sikkert oppvekstmiljø i barnehagen. I tillegg kommer spørsmålet om hvem som skal betale for denne «etterutdanningen»? Skal offentlige myndigheter ta regningen, kommunen, den enkelte barnehage eller førskolelæreren selv? Jeg mener det er behov for tiltak som sikrer at alle barnehager har førskolelærere som innehar kunnskap og kompetanse om seksuelle overgrep mot barn, ikke minst hvilke tegn og signaler barna kan vise. Ikke la det være slik at det er opp til den enkelte førskolelærer, leder og barnehage og velge om de vil tilegne seg denne kunnskapen.

Tilslutt er det en ting jeg undres over. I regjeringens tiltaksplan fra 2014 *En god barndom varer livet ut*, står det at regjeringen har satt som mål at «Barn og ungdom som utsettes for vold og overgrep skal sikres tidlig og riktig hjelp, uavhengig av hvor i landet de bor». Hvis vi klarer å bekrefte et seksuelt overgrep, gi riktig og tidlig hjelp vil det føre til et bedre liv for barna gjennom ungdomstiden og som voksen? Kan det hende at færre får fysiske og psykiske plager, og dermed vil spare staten for store utgifter i form av ulike tiltak og behandlinger i voksen alder?

8.0 Litteraturliste

Bøker:

Aadland, Einar. 2011. «Og eg ser på deg...» *Vitenskapsteori i helse- og sosialfag*. 3. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Askland, Leif, 2011. *Kontakt med barn. Innføring i førskolelærerens arbeid på grunnlag av observasjon*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Berthling Herberg, Eva og Helga Jøhannesdøttir. 2007. *Kunnskap og læring i praksis. Fra student til profesjonell sosialarbeider*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bunkholdt, Vigdis. 2000. *Utviklingspsykologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dalland, Olav. 2012. *Metode og oppgaveskriving*. Oslo: Gyldendal Akademiske.

Glavin, Kari og Bodil Erdal. 2007. *Tverrfaglig samarbeid i praksis- til beste for barn og unge i Kommune-Norge*. Oslo: Kommuneforlaget.

Killèn, Kari. 2009 *Sveket 1. Barn i risiko- og omsorgssviktsituasjoner*. Oslo: Kommuneforlaget.

Kvam, Marit Hoem. 2001. *Seksuelle overgrep mot barn*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kvello, Øyvind. 2007. *Utredning av atferdsvansker, omsorgssvikt og mishandling*. Oslo: Universitetsforlaget.

Linde, Sølvi og Inger Nordlund. 2012. *Innføring i Profesjonelt miljøarbeid. Systematikk, kvalitet og dokumentasjon*. Oslo: Universitetsforlaget.

Myhren, Linda og Silje Steinsbekk. 2000. *Avdekking av seksuelle overgrep mot små barn – barnet, metode og den sakkyndige*. Bergen: Fagbokforlaget.

Støre Meyer, Elisabeth. 2005. *Pedagogisk lederskap i barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Søftestad, Siri. 2008. *Avdekking av seksuell overgrep. Veier ut av fortielsen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Søftestad, Siri. 2005. *Fra privat avmakt til tverrfaglig handlekraft*. Oslo: Universitetsforlaget.

Søftestad, Siri og Inger Lise Andersen. 2014. *Seksuelle overgrep mot barn. Traumebevisst tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.

Artikler:

Bækkelund, Harald. *Hva er traumer og traumebehandling?* Oslo: Norsk psykologforening.
<http://www.psykologforeningen.no/publikum/psykologi-og-psykologhjelp/hva-er-traumer-og-traumebehandling> (lest 05.05.2016)

deMause, Lloyd. 1998. *The history of child abuse. The journal of Psychohistory.*
New York: Harper and Row.

Johansson, Morten. 2003. *Tverretatlig konsultasjonsteam i overgrepssaker.* Oslo: Nasjonalt ressursenter for seksuelt misbrukte barn.
http://sor.rvts.no/filestore/Filarkiv/Dokumenter/Fagstoff/Barnevern/Artikler_og_informasjon_om_vold_og_overgrep/324427550_tverrfgl_team_5.pdf (lest 05.05.2016)

Jonnasen, Trine. 2016. *Barnevernssaken i Trondheim: – Meld direkte til politi og barnehus.* Bodø: Barnehage.no.
<http://www.barnehage.no/helse/2016/01/barnevernssaken-i-trondheim-meld-direkte-til-politi-og-barnehus/> (lest 15.05.2016)

Ridar, Therese, Lars Kristian Solem og Bjørnar Tommelstad. 2011. *Tiltalen som ryster Alvdal.* Verdens Gang.
<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/tiltalen-som-ryster-alvdal/a/10037347/> (lest 19.04.2016)

Statistisk sentralbyrå. 2016. *Barnehager, 2015, endelige tall.* Statistisk sentralbyrå.
<http://www.ssb.no/barnehager> (lest 10.05.2016)

Torheim, Ørjan, Per Lindberg og Øyvind Lefdal Eidsvik. 2016. *Bergensmann tiltalt for overgrep mot åtte småjenter.* Bergens Tidene.
<http://www.bt.no/nyheter/lokalt/Bergensmann-tiltalt-for-overgrep-mot-atte-smajenter-3556507.html> (lest 19.04.2016)

Lover og offentlige publikasjoner:

Barne- og familiedepartementet 2003. *Seksuelle overgrep mot barn. En veileder for hjelpeapparatet.* Oslo: Helse- og sosialdirektoratet.
<http://docplayer.no/165461-Seksuelle-overgrep-mot-barn-en-veileder-for-hjelpeapparatet.html> (lest 22.04.2016)

Kunnskapsdepartementet. 2013. Barnehageloven. *Lov av 21.juni om barnehager.*
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64> (lest 13.04.2016)

Kunnskapsdepartementet. 2014. *En god barndom varer livet ut*
Tiltaksplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom (2014–2017). Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/foa/bld_overgrep_web.pdf (lest 22.04.2016)

Kunnskapsdepartementet. 2011. *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
http://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/rammeplan_nynorsk_net2011.pdf (lest 20.05.2016)

Helsekompetanse.no. 2015. *Vold og seksuelle overgrep mot barn*. Oslo: Nasjonalt senter for samhandling og telemedisin.
<http://kurs.helsekompetanse.no/vold/heia> (lest 10.04.2016)

Myhre, Mia, Siri Thoresen og Ole Kristian Hjemdal. 2015. *Vold og voldtekt i oppveksten. En nasjonal intervjuundersøkelse av 16- og 17-åringer*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/08/vold_voldtekt_i_oppveksten1.pdf (lest 14.04.2016)

Justis og beredskapsdepartementet. 2015. Forvaltningsloven. *Lov av 4.september om behandlingsmåten i forvaltningssaker*.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1967-02-10> (lest 13.05.2016)

Justis- og beredskapsdepartementet. 2015. Straffeloven. *Lov av 22. april om straff*.
https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1902-05-22-10/KAPITTEL_2-12#KAPITTEL_2-12 (lest 10.05.2016)

Sosial- og helsedirektoratet. 2016. *ICD 10. Psykiske lidelser og atferdsforstyrrelser*. Oslo: Gyldendal akademiske.
https://helsedirektoratet.no/Documents/Medisinske%20koder%20og%20kodeverk/ICD-10/Komplettt-BI%C3%A5-bok_230905.pdf (lest 10.05.2016)

Øverlien, Carolina og Hanne Sogn. 2007. *Kunnskap gir mot til å se og trygghet til å handle*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
<https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/08/kunnskapmottrygghethandle3.pdf> (lest 05.05.2016)

Internett:

Utdannings- og forskningsdepartementet. 2005. *Rammeplan for vernepleierutdanningen*.
https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/kd/pla/2006/0002/ddd/pdfv/269377-rammeplan_for_vernepleierutdanning_05.pdf (lest 12.04.2016)

